

mayacağı kesindir. Nitekim şair de eserini Akkoyunlu ümerâsından Sûfî Halîl'in isteği üzerine yazdığını belirtmektedir. Osmanlı şuarâ tezkireleri ve diğer kaynaklarda bu tarihlerde yaşamış aynı adı taşıyan bir başka şair bulunmadığına göre, ortaya yeni bir şair ve eseri çıkmaktadır. Ahmedî hakkında şimdilik bütün bilginiz Akkoyunlu hükümdarlarından Sultan Yâkub zamanında yaşadığı, Anadolu'ya sefere çıkan Sûfî Halîl'in bir gece kendisini çağırarak bir "kıssa-i Yûsuf" yazmasını istediği, onun da ertesi gün ordudan ayrılarak Tebriz'e gelip eserini elli yedi günde tamamladığından ibarettir (vr. 4^a-5^b). Bütün bunlardan, Latîfî'nin *Yûsuf u Zeliha*'sı olduğunu söylediği Ahmedî'nin Akkoyunlu Ahmedî olduğu ortaya çıkmaktadır. Eserin Brill Yayınevi tarafından satışa çıkarılan diğer bir nüshası görülememiştir (bk. *The Middle East* 568, October 1987, nr. 705).

Akkoyunlu Ahmedî'nin başka bir eseri de bugüne kadar Ahmedî'ye ait sanılan Attâr'ın *Esrarnâme* adlı eserinin tercümesidir. 884'te (1479-80) Tebriz'de ve yine Sûfî Halîl adına kaleme alınan *Esrarnâme Tercümesi*'nin birçok yazma nüshası bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Latîfî, *Tezkire*, s. 340; Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, I, 129; Nihat Azamat, "Yeni Bir Ahmedî ve İki Eseri: Yûsuf u Zeliha", *Esrarnâme Tercümesi*", Osm.Ar., sy. VII-VIII (1988), s. 347-364.

NİHAT AZAMAT

AHMEDİLİLER

**Merâğa ve Tebriz'de hüküm süren
bir İslâm hânedanı
(1108-1227).**

Hânedanın kurucusu olarak kabul edilen Ahmedî b. İbrâhim b. Vehsûdân er-Rewdî, Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'ın Merâğa emîri idi. Dedesi Tebriz hâkimi Vehsûdân b. Memlân da Tuğrul Bey'in hizmetinde bulunmuştu. Kaynaklar Ahmedî'den ilk defa, Sultan Muhammed Tapar ile Hille Emîri Sadaka b. Mezyed arasında cereyan eden savaş (501/1108) münasebetiyle bahsederler. Ahmedî daha sonra, Sultan Muhammed Tapar tarafından Haçlılar'a karşı cihada memur edilen Musul Emîri Mevdûd'un Urfa bölgesindeki ikinci seferine ve Tel Bâşir kuşatmasına katıldı (1111). Kırk beş gün süren muhasara sırasında Tel Bâşir senyörü Joscelin de Courtenay ile anlaşarak İslâm ordusunu kuşatmadan vazgeçirmeye çalıştı. Diğer emîrler bu-

na razı olmayınca, ordunun büyük bir bölümünü teşkil eden askerleriyle Tel Bâşir'den ayrılıp onları da muhasaradan vazgeçmek zorunda bıraktı. Bu orduda bulunan Ahlatşah Sökmen el-Kutbî'nin ölümü üzerine, Sultan Muhammed Tapar'dan onun hâkimiyeti altındaki Tebriz ve diğer yerleri kendisine iktâ* etmesini istedi. Sultanın onun bu isteğini yerine getirip getirmediği bilinmemektedir. Ahmedî, Dimaşk Atabegi Tuğtegin ile beraber Bağdat'ta sultanın sarayında bulunduğu sırada Bâtînî fedailerinden hançerlenerek öldürüldü (510/1116). Sıbt İbnü'l-Cevzî'ye göre 5000 süvarisi vardı ve iktânının yıllık geliri 400.000 dinar idi.

Ahmedî'nin yerine gulâm*larından Aksungur geçti. Zeki Velidi Togan ve Ahmed-i Kesrevî gibi bazı araştırmacılar Aksungur'un Ahmedî'nin oğlu olduğunu söylerlerse de bu doğru değildir. Çünkü kaynakların kendisinden el-Ahmedî'li nisbesiyle bahsetmeleri onun Ahmedî'nin gulâmlarından biri olduğunu gösterir. Aksungur el-Ahmedî'li Sultan Muhammed Tapar'ın ölümü (1118) üzerine, Irak Selçuklu sultanı olan oğlu Mahmud'un hizmetine girdi ve kardeşler arasında cereyan eden taht kavgalarında önemli rol oynadı. Sultan Mahmud, kardeşi Mesud'un eski atabegi Kasımüddeve Aksungur el-Porsukî'yi Merâğa'ya vali tayin ettiğini duyunca, o sırada Bağdat'ta bulunan Aksungur el-Ahmedî'li'yi derhal Merâğa'ya gönderdi (1120). Bir yıl sonra Mahmud'un diğer kardeşi Tuğrul'un atabegi Gündoğdu'nun ölümü üzerine Aksungur el-Ahmedî'li ona atabeg olmak için çalıştı, hatta onu Sultan Mahmud'a karşı kışkırtarak Merâğa'ya geldiği takdirde emrine 10.000 süvari ve piyade vereceğini söyledi. Tuğrul bu teklifi kabul edince birlikte Erdebil istikametinde yola çıktılar, fakat şehre giremeyip Tebriz'e gittiler. Bu sırada Sultan Mahmud'un büyük bir orduyla gönderdiği Emîr Cüyüş Beg'in Merâğa'ya ele geçirdiğini öğrendiler. Tasarladıkları planı gerçekleştirme ümitleri kalmayınca Ebher ve Zencan Emîri Şîrgîr'e müracaat edip yardım istediler. Ancak bir sonuç alamayınca Sultan Mahmud'dan af dileyerek itaat arzettiler (1122). Aksungur el-Ahmedî'li 1128'de Mezyediler'den Dübey b. Sadaka'nın çıkardığı karışıklıkları bastırmakla görevlendirildiyse de başarılı olamadı. Ertesi yıl Sultan Mahmud Dübey's'in Hille'yi işgal ettiğini duyunca Emîr Kızıl ile Ahmedî'li'yi çağırıp "Dübey's'e siz kefil olmuştunuz, onu ya-

kalayıp bana teslim etmenizi istiyorum" dedi. Bunun üzerine Aksungur Bağdat'a geldi ve Dübey's'i takibe koyuldu. Sultan Mahmud 1130'da Aksungur'u oğlu Dâvud'a atabeg tayin etti. Bir yıl sonra sultanın ölümü üzerine Aksungur Dâvud'u sultan ilan ederek İrak-ı Acem, Azerbaycan ve Arrân'da (Errân) onun adına hutbe okuttu. Dâvud'un amcaları Mesud, Tuğrul ve Selçuk Şah da saltanat davasıyla harekete geçince Aksungur, himayesindeki Sultan Dâvud'u alıp Azerbaycan'a hareket etti. Mesud onlardan daha erken davranıp Tebriz'i ele geçirdiyse de Aksungur şehri geri aldı. Taht mücadeleleri sonunda kardeşlerden Tuğrul sultan, Mesud Gence meliki, Selçuk Şah da Fars meliki oldu. Bunun üzerine Dâvud ile birlikte Azerbaycan'a hâkim olan Aksungur büyük bir orduyla, Hemedan'da bulunan Tuğrul üzerine yürüdü, fakat mağlûp oldu (1132). Tuğrul, Merâğa ve Tebriz'i ele geçirdi. Aksungur Dâvud ile birlikte Bağdat'a kaçtı ve Dâvud'un diğer amcası Mesud'un Azerbaycan'a hâkim olması için çalıştı. Halife Müsterşid Tuğrul'a düşmanlığı sebebiyle Mesud'u sultan, Dâvud'u da veliaht kabul ederek hutbeyi onlar adına okuttu. Halifenin de desteğini sağlayan Mesud, Dâvud ve Aksungur ile beraber Azerbaycan'da bulunan Tuğrul üzerine yürüdü. Merâğa'ya vardıklarında Aksungur onlara erzak ve silâh verdi. Tuğrul, Karasungur adlı emîrini Aksungur üzerine gönderdi. Erdebil şehri önlerinde vuku bulan savaşta Aksungur mağlûp oldu. Fakat daha sonra Tuğrul'u yenerek Hemedan'ı ele geçirdi. Kısa bir müddet sonra da Karategin çayırında Bâtînîler tarafından öldürüldü (527/1133).

Aksungur'un yerine geçen oğlu, bazı kaynaklarda babasının adıyla, diğer bazı kaynaklarda ise Nusretüddin Hasbeg, Arslanapa veya sadece Arslan şeklinde de kaydedilmektedir. İbnü'l-Esir ondan ilk defa 530 (1135-36) yılı olaylarını anlatırken bahseder ve Sultan Mesud'a karşı Halife Râşid-Billâh'ı desteklemek için Bağdat'a gelen emîrler arasında onu da zikreder. Arslanapa daha sonra kardeşi Şîr ile Sultan Muhammed b. Mahmud'un hizmetine girdi (549/1154-55). Sultan da onu oğlu Dâvud'a atabeg tayin etti. Bu durum Azerbaycan'daki rakibi İldeniz ile aralarının açılmasına sebep oldu. Atabeg İldeniz, Arslanapa'ya haber gönderip Sultan Arslanşah'a itaat arzettesini isteyince o bu teklifi reddetti ve Ahlatşahlar'ın da desteğiyle İldeniz'in oğlu Pehlivan'ı Sefîrûd'da (Ki-

zıl Ören) ağır bir bozguna uğrattı (1161). Arslanapa, Gürcüler'in Dvin'i işgal etmeleri üzerine Gürcistan seferine çıkan İldeniz'in saflarında sefere katıldı ve Gürcü Kralı Giorgi bozguna uğratıldı. Ancak bu dostluk ve barış dönemi uzun sürmedi. Birkaç sene sonra araları yine bozuldu. Halifenin Arslanapa'nın isteğine uyarak yanında bulunan şehzade Dâvud'u sultan ilân edip adına hutbe okutması İldeniz'i öfkeliendirdi ve oğlu Pehlivan'ı büyük bir orduyla Arslanapa üzerine gönderdi. Arslanapa yenilip Merâga'ya kaçtı (563/1167-68). Pehlivan onu muhasara etti, fakat sonunda taraflar arasında anlaşma sağlandı. Arslanapa 570'te (1174-75) öldü ve vasiyeti üzerine yerine oğlu Feleküddin geçti. İldenizlilerle Ahmedîliler arasındaki mücadele bu dönemde de devam etti. Pehlivan b. İldeniz Feleküddin üzerine yürüdü ve Revândiz Kalesi'ni kuşattı. Kaleyi ele geçiremeyeceğini anlayınca kuşatmayı kaldırıp Merâga'ya hareket etti, kardeşi Kızılarslan'ı da Tebriz'e gönderdi. Pehlivan Merâga halkıyla savaşırken askerlerinden bir grup Merâgalılar'ın eline esir düşmüştü. Akıllı ve ileri görüşlü bir kişi olan Merâga kadısı Sadreddin bu esirlere çok iyi davrandı ve hil'at giydirip onları serbest bıraktı. Bu davranış Pehlivan'ın hoşuna gitti; kadı Sadreddin'in teklifi üzerine Tebriz'in teslim edilmesi şartıyla Merâga'yı muhasara etmekten vazgeçti. Feleküddin'den sonra Ahmedîlî hânedanının başına kardeşi Alâeddin Körpearslan (Karasungur) geçti (584/1188-89). Alâeddin, Irak Selçuklu Sultanı Tuğrul'un Halife Nâsır'a karşı savaşa hazırlandığı sırada Hemedan'a giderek onun emrine girdi ve sultandan yakın ilgi gördü; Sultanoğlu Berkayaruk'u ona teslim etti. Alâeddin

602 (1205-1206) yılında İldenizli Ebû Bekir'e karşı Erbil hâkimi Muzafferüddin Gökbörü ile ittifak yaptı; fakat Ebû Bekir eski kölelerinden Aydoğmuş ailesinin yardımıyla Merâga üzerine yürüyünce Alâeddin Urmiye ve Uşnu karşılığında şehri ona terketmek zorunda kaldı. 604'te (1207-1208) ölen Alâeddin Körpearslan o devrin en âdil hükümdarlarından biri idi. Edebiyata karşı büyük bir ilgi gösteriyordu. Meşhur şair Genceli Nizâmî *Heft Peyker (Behrâmnâme)* adlı eserini ona ithaf etmiştir.

Alâeddin'in ölümü üzerine gulâmlarından biri, oğullarından Feleküddin Ahmed (veya Nusretüddin Muhammed) adına yönetime el koydu ve Revândiz Kalesi'ne kapandı. Ancak Feleküddin Ahmed ertesi yıl ölünce İldenizli Ebû Bekir Merâga'nın geri kalan kısımlarını da zaptetti (605/1208-1209). Ahmedîlî hânedanı bu tarihten itibaren kadınların eline geçti. İbnü'l-Esir, Moğollar Merâga'yı zaptettikleri sırada (1221) hânedanın başında bir kadın bulunduğunu ve Revândiz Kalesi'nde ikamet ettiğini belirtir. Celâleddin Harzemşah'ın veziri Şerefülmülk 1227'de Revândiz'i kuşattığı zaman kalede muhtemelen Alâeddin Körpearslan'ın kız torunlarından biri bulunuyordu ve İldenizliler'den Özbek'in oğlu Hâmûş ile evliydi. Celâleddin Harzemşah, Hâmûş'tan boşanan bu kadınla evlenmiş, onu kendi valisi sıfatıyla Revândiz'e tayin etmiş ve böylece Ahmedîlî hânedanı sona ermiştir. Ancak Cüveynî, Nusretüddin adlı bir Ahmedîlî şehzadesinin Anadolu'da gizlendiği sırada Güyük Han tarafından Azerbaycan ve Tebriz valiliğine tayin edildiğini (1246) yazar. Bu şehzade muhtemelen Ahmedîlî prensesinin Hâmûş ile olan evliliğinden doğan çocuğudur.

BİBLİYOGRAFYA :

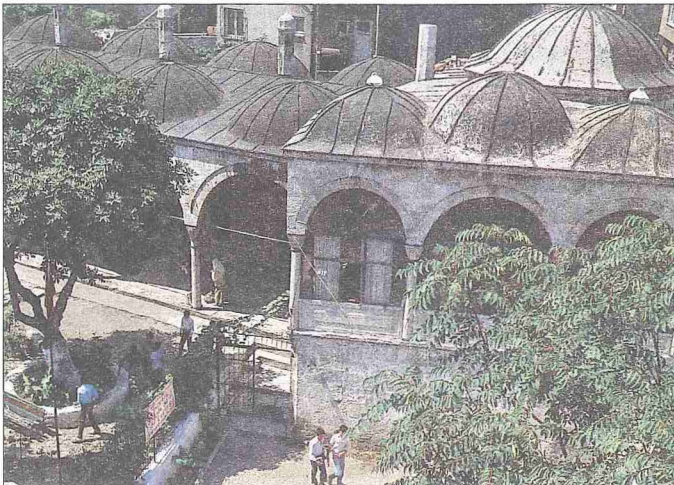
İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dimaşk* (nşr. Süheyl Zekkâr), Dimaşk 1403/1983, s. 279, 281-282, 315; Azîmî, *Târîh* (Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler: h. 430-538, nşr. Ali Sevim), Ankara 1988, s. 32, 63; Râvendî, *Râhatü's-sudûr* (trc. Ahmed Ateş), Ankara 1957-60, s. 42, 235, 252, 320-321; *Ahbârü'd-devleti's-Selçûkiyye* (trc. Necatî Lugal), Ankara 1943, s. 73, 75, 100, 138; Nesevî, *Stre-i Celâleddin-i Mengü-birtî* (trc. ve nşr. Mücteba Mînovî), Tahrân 1344 hş./1965, s. 161, 366-367, 404-405; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil* (trc. Abdülkerim Özeydin), İstanbul 1987, X, 359, 368-369, 410, 472, 517-518, 528, 537, 540-541; XI, 42, 169, 208, 221-222, 234, 239, 268-269; Sübt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, s. 53; Bündârî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi (Zübde'tü'n-Nuşra ve nuḥbe-tü'l-ʿUşra*, trc. Kıvameddin Burslan), İstanbul 1943, s. 151, 210-212, 223-224; İbnü'l-Adîm, *Zübde'tü'l - ḥaleb* (nşr. Sâmî ed-Dehân), Dimaşk 1373/1974, II, 158-161; Juvainî, *The History of the World - Conqueror* (trc. J. A. Boyle), Manchester 1958, I, 148; II, 511; Reşîdüddin, *Câmî'ü't-tevârîh* (nşr. Ahmed Ateş), Ankara 1960, s. 161; Zehebî, *A'lâmü'n-nübe-lâ*, XIX, 383; Browne, *LHP*, II, 408 vd.; C. E. Bosworth, "The Political and Dynastic History of the Iranian World", *CHIr.*, V, 33-34, 169-171, 176-179, 183; a.mlf., *İslâm Devletleri Tarihi*, s. 112-113; Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi: 1098'den 1118'e kadar*, İstanbul 1974, s. 133-136, 144; Ali Sevim, *Bi-yograflerle Selçuklular Tarihi* (İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-taleb fi târîhi Ḥaleb*, Selçuklularla İlgili Kısımlardan Seçmeler), Ankara 1976, s. 146-148, 160, 354; a.mlf., *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, Ankara 1983, s. 217-219; Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1980, s. 89; Abdülkerim Özeydin, *Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi* (doktora tezi, 1983), İÜ Ed. Fak. Genel Kitaplığı, s. 181-182, 185, 223; M. Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, Ankara 1984, II, 144-147, 174, 205-210, 212, 215, 217; H. İbrâhim Hasan, *İslâm Tarihi* (trc. İsmail Yiğit v.dğr.), İstanbul 1986, V, 75; S. Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi* (trc. Fikret İşıltan), Ankara 1987, II, 100-101; Erdoğan Mercil, "İldenizliler", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul 1988, VIII, 84, 87, 90; Coşkun Alptekin, "Irak Selçukluları", a.e., VII, 321-326; a.mlf., *Dimaşk Atabegliği*, İstanbul 1985, s. 40-42; Ahmed Kesrevî, *Şehriyârân-ı Gumnâm*, Tahrân 2535 şş., s. 226-246; A. Zeki Velidî Togan, "Aksungur", *İA*, I, 275-276; V. Minorsky, "Merâga", *İA*, VII, 733-736; a.mlf., "Ahmadîlîs", *El²* (İng.), I, 300-301; Ahmet Ateş, "Nizâmî", *İA*, IX, 323; Faruk Sümer, "Pehlivan", *İA*, IX, 545-546.

ABDÜLKERİM ÖZEYDİN

AHMEDİYE KÜLLİYESİ

Üsküdar'da
Ahmedîye semtinde bulunan
XVIII. yüzyıla ait külliye.

Ahmedîye
Cami
minaresinden
Ahmedîye
Külliyesi'nin
avlısu

Cami, medrese, dershane, kütüphane, sebil ve iki çeşmeden teşekkül eden külliye, Gündoğumu caddesi ile Esvapçı sokağının birleştiği bayırda kurulmuş-